

UOT 372.3/4

Xəyalə Arif qızı Məmmədova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

İBTİDAI SİNİF ŞAGİRD LƏRİNİN DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN FORMALAŞMASINDA MÜƏLLİMİN ROLU

Xayla Ариф гызы Мамедова
доктор философии по педагогике
преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ФОРМИРОВАНИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Khayala Arif Mammadova
doctor of philosophy in pedagogy
lecturer at Azerbaijan State Pedagogical University

THE ROLE OF THE TEACHER IN FORMING THE WORLD VIEW OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Xülasə. Məqalədə ibtidai sinif şagirdlərinin elmi və gündəlik dünyagörüşünün formalaşmasında müəllimin rolunun funksionallığı tədqiq edilmişdir. Dünyagörüşü vahid psixoloji formalaşma prosesi olub, mü-rəkkəb və çoxşaxəli struktura malikdir. İbtidai sinif şagirdlərinin ətraf aləmin qanunlarını və rasionallığını dərk etməsi, bu dünyada öz mövqeyini tapması kimi nüanslar dünyagörüşünün inkişafını göstərir.

İbtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşünün tamlığı, məqsədin dərk edilməsini və mütləq təlimatların baxışını nəzərdə tutur.

Açar sözlər: *ibtidai sinif şagirdləri, dünyagörüşü, ibtidai sinif müəllimi, həyati bacarıqlar, fənlərin tədrisi*

Резюме. В статье изучен функциональность роли учителя в формировании научного и бытового мировоззрения учащихся начальных классов. Мировоззрение представляет собой единый психологический процесс формирования и имеет сложную и многогранную структуру. Такие нюансы, как понимание законов и рациональности окружающего мира и нахождение собственного положения в этом мире, показывают развитие мировоззрения.

Ключевые слова: *учащиеся начальных классов, мировоззрение, учитель начальных классов, жизненные навыки, преподавание предметов*

Summary. In this article, studies the functionality of the teacher's role in the formation of the scientific and everyday outlook of elementary school students. Outlook is a single psychological process of formation and has a complex and multifaceted structure. Such nuances as understanding the laws and rationality of the surrounding world and finding one's own position in this world show the development of the mental outlook.

The completeness of the worldview of younger students implies an understanding of the goal and a vision of absolute instructions.

Key words: *primary school students, outlook, primary school teacher, life skills, school subjects*

“Dünyagörüşü” anlayışının mənası “Dün-yaya baxış” terminidir ki, bu da XVIII əsrin sonlarında yaranıb və alman filosofları tərəfin-dən istifadə edilmişdir.

Pedaqogikada dünyagörüşü insan şüuru-nun xarakterik forması kimi təqdim edilir ki, bu da onun bilikləri, baxışları, inancları, idealları sistemini özündə cəmləşdirir. Bu da həyatın

müxtəlif sahələrində şagirdlərin təbiətə və cəmiyyətə münasibətini ifadə edir, onun sosial və mənəvi-estetik mövqelərini, davranışlarını müəyyən edir.

Tədqiqatlara əsasən qeyd edə bilərik ki, ibtidai sinif şagirdləri arasında dünyagörüşünün tamlığının, analitik təfəkkür qabiliyyətinin olmaması və əsasən internetdən alınan məlumatlarla məhdudlaşan bilik mozaikası kimi əlamətlər mövcuddur.

Dünyagörüşünün məzmunundan və onun elmi biliklərlə əlaqəsindən, bəşəriyyətin inkişaf tarixində asılı olaraq dünyagörüşünün əsas məqamlarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- mifoloji – təbiət hadisələri haqqında elmi biliklərin olmaması səbəbindən insanların dünya haqqında mövcud olmayan təsəvvürləri;

- dini – müxtəlif dinlər baxımından həyat və dünyanın mənşəyi haqqında təsəvvürlər; Allahın varlığına, ruhun ölməzliyinə inanmaq və s.;

- adi (gündəlik) – mənəvi təcrübə, bir insanın dünya haqqında kortəbii və həmişə təsnif olmayan fikirləri;

- elmi – təbii və sosial hadisələrin inkişafını izah edən səbəb-nəticə əlaqələrinin dərk edilməsi. Elmi dünyagörüşü obyektiv cəhətdən düzgündür, çünki əslində müxtəlif elmlər dünyagörüşünün və inanclarının inkişafı mənbəyi kimi xidmət edir.

Kiçikyaşlı məktəblilərdə ilkin olaraq, adi və elmi dünyagörüşünün formalaşdırılması həyata keçirilir. Daha sonra bu proses mürəkkəbləşərək dini və mifoloji dünyagörüşünün inkişafına təkan verir. Hər bir dövr, öz dəyər istiqamətlərinə uyğun olaraq, dünyanın mənzərəsi ilə əlaqəli özünəməxsus dünyagörüşü tipini daşıyır və paradigmanı müəyyənləşdirir. İbtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşünün formalaşmasında əsas amil müəllim hesab olunur. Bu sistemdə müəllimin dünyagörüşü müəyyən dəyər istiqamətlərinə malik olduğu üçün kiçik məktəblilərin dünya haqqında bilik əldə etmələrinə o istiqamətdən yanaşır.

İbtidai sinif müəllimləri dərs zamanı verdikləri elmi biliklərlə yanaşı, dünyagörüşünün inkişafına təkan verən mühitin yaradılmasına da istiqamətlənməlidir.

Bildiyimiz kimi, qəbul olunan biliyin həqiqəti üçün mütləq meyar olmasa (yəni öyrəndi-

yi biliyin harada tətbiq olunmasını bilməsə), bilik, ümumiyyətlə, öz mənasını itirir, ibtidai sinif şagirdlərinin öyrənməyə marağı zəifləyir, onların təlim fəaliyyəti aşağı düşür. Bu da nəinki, dünyagörüşünün inkişafını artırır, hətta akademik biliklərin mənimsənilməsinə zəiflədir.

İbtidai siniflərdə tədris olunan bütün fənlər (Azərbaycan dili, riyaziyyat, həyat bilgisi, musiqi, texnologiya, informatika, xarici dili, fiziki tərbiyə, təsviri fəaliyyət) şagirdlərin həm akademik biliklər, həm də dünyagörüşünə yiyələnmə funksiyası daşıyır. Məsələn, Həyat bilgisi fənninin tədrisi zamanı kiçikyaşlı məktəblilərdə ətraf aləmin hadisələrinin bütövlüyü və qanunauyğunluğu, onun qanunlarının sabitliyi haqqında yeni düşüncə və anlayışın inkişafına təmin olunur, bunun sayəsində ətraf aləmdəki hadisələrin və tarazlığın qarşılıqlı əlaqəsi təmin edilir. Bu, ibtidai sinif şagirdlərində ətrafdakı reallıqda yerini, fəaliyyətinin mənasını sistemə şəkildə dərk etməyə əsas verir.

İbtidai sinif müəllimi tədris etdiyi fənnin məzmununa yaradıcılıqla yanaşaraq, təhsilin məzmununun tədris olunan elmin məzmunundan nəinki fərqlənə biləcəyini, həm də fərqlənməli olduğunu nəzərə alaraq vahid dünyagörüşünün inkişafına töhfə verə bilər. Müəllim təhsilin məzmununu formalaşdırarkən elmi məzmunu seçir və onu uşaqların yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq pedaqogika qanunlarına uyğun qurur.

İbtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşünün bütövlüyünü pozan bir sıra nəzəriyyələr vardır. Bunların əsasında ətraf aləmdəki hadisələrin təsadüfi olması haqqında biliklərin olmasıdır. Bu zaman dərs prosesində bu biliklər şagirdlərin müstəqil fəaliyyətə cəlb olunmasının qarşısını alır.

Biliyin populyarlaşması prosesində hadisələrin naməlum mexanizmi haqqında ifadə tez-tez yox olur və riyazi təsviri qanun kimi təqdim edilən hadisə təsadüfi kimi tanınır. Elmin getdikcə daha tez-tez müraciət etdiyi ehtimal modelləri qavrayışın bütövlüyünü pozur, çünki kiçikyaşlı məktəblilər tərəfindən qəbul olunan biliklərin məqsəd və istifadə sahəsini lazımi şəkildə şərh edilmir. Bu da onu göstərir ki, ibtidai sinif şagirdləri əldə etdikləri biliklərin məqsəd və istifadə sahəsini anlamadan dünyagörüşünün formalaşmasına çata bilməz.

Təhsilin məzmunu ətraf aləmin ən ümumi qanunlarına və sabitliyi ilə seçilən hadisələrə yönəldildikdə, öyrənmə prosesində vahid təbii-elmi dünyagörüşü formalaşır. Məsələn, Riyaziyyat fənnində əldə edilən biliklər şagirdlər tərəfindən həyatı təcrübədə tətbiq edildiyi zaman dünyagörüşünün inkişafına təkan vermiş olur.

Həyat bilgisi fənni tədris olunan zaman ibtidai sinif şagirdləri aşağıdakı elmi əlaqələri öyrənirlər:

- 1) təbiətdə fəsillərin dəyişməsinə;
- 2) hər fəslin öz əlamətlərinin olduğunu;
- 3) mövsümi dəyişikliklərin olmasını;
- 4) günəş və küləyə münasibətdə ərazinin

mövqeyindən asılı olan temperaturun dəyişməsinə və s. [8]

Bildiyimiz kimi, tədris prosesinə müasir yanaşma şəraitində ibtidai sinif şagirdlərinin intellektual inkişafının əsas məqsədi – yaradıcı düşüncənin şəxsiyyətin formalaşdırılmasıdır. Buna görə də ibtidai sinif şagirdlərinin intellektual inkişafının istiqamətləndirici amilləri aşağıdakılardır:

- a) ətraf mühit;
- b) kütləvi informasiya vasitələri;
- c) elm və texnikanın ən son nailiyyətləri;
- ç) müxtəlif sənət növlərinin inkişafı.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Aparılan müşahidə və tədqiqatlara əsasən ibtidai sinif müəllim şagirdlərində dünyagörüşünü formalaşdırmaq üçün onları tədqiqat fəaliyyətinə hazırlamaqla sürətlə dəyişən həyatda olan informasiyaları müstəqil mənimsəməyə imkan yaradır.

İbtidai sinif şagirdləri üçün dünyagörüşünü formalaşdırmaq mənbələrinə baxdıqda aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

- 1) Məktəb mühiti (sinif yoldaşları, müəllim və s.);

- 2) Dərslilər (vəsaitlər);
- 3) Ailə üzvləri;
- 4) Cizgi filmləri (animasiyalar);
- 5) Dərnəklər (musiqi, idman və s.);
- 6) Ətraf mühit və s. [6]

Bu qeyd edilənlərdən aydın görünür ki, bu mənbələrin çoxunda şagird özü müstəqil olaraq dünyagörüşünü inkişaf etdirir. Lakin bunun baş verməsi üçün müəllim ibtidai sinifdən şagirdlərdə öyrənməyə, müstəqil tədqiqat aparmağa maraq yaratmalıdır. Belə olduqda şagird qarşılaşdığı hər bir yeni informasiyanı özü üçün dünyagörüşünə çevirə biləcək.

Məktəb mühitində ibtidai sinif şagirdlərinin intellektual mədəniyyətinin (dünyagörüşünün) inkişafının əsas yolları aşağıdakı kimi fərqləndirə bilərik:

- 1) inkişaf etdirici təhsil prinsipləri əsasında qurulan sistemli təlim prosesi;

- 2) əqli qabiliyyətlərin inkişafı üçün sinifdən-kənar iş. [7]

Əqli qabiliyyətlərin inkişafı ibtidai sinif şagirdlərinin elmi dünyagörüşünün formalaşması ilə bağlıdır. Bu istiqamətdə ibtidai sinif müəlliminin əsas rolu şagirdlərin ideoloji və sosial bacarıqlarının inkişafına şərait yaratmasıdır. İbtidai sinif şagirdləri dünyagörüşünü inkişaf etdirdikcə, nəzəri faktları ümumiləşdirməyi, ideoloji nəticələr çıxarmağı, dünyagörüşü ideyalarının məzmununu müəyyən etməyi, təbiət və sosial hadisələri qiymətləndirməyi, öz mövqeyini müdafiə və mübahisə etməyi, həmsöhbətin əsassız fikirlərini sübut etməyi bacarır.

Problemin elmi yeniliyi. Texnologiyanın sürətlə inkişafı informasiya artımına və öyrənmə mənbələrinin çoxalmasına səbəb olur. Bu səbəbdən ibtidai sinifdən şagirdlərin texnoloji bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi kurikulumda öz əksini tapmışdır. Texniki vasitələrdən (kompüter, planşet, telefon və s.) məqsədli istifadə edərək ibtidai sinif şagirdləri asanlıqla dünyagörüşlərini inkişaf etdirə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Kazımov, N.M. Məktəb pedaqogikası: Dərslilər. / N.M. Kazımov -Bakı: Çıraq, -2011. -325 s.
2. Paşayev, Ə. Pedaqogika: Dərslilər. / Ə. Paşayev, F. Rüstəmov. -Bakı: Nurlan, -2007.- 464 s.
3. Qasımova, L. Pedaqogika: Dərslilər. / L. Qasımova, R. Mahmudova -Bakı: Çarşıoğlu, -2012. -220 s.
4. Əhmədov, H. Pedaqogika: Dərslilər. / H. Əhmədov, N. Zeynalova. -Bakı: Elm və təhsil, -2016. -321 s.
5. <https://m-eng.ru/az/avtonomnaya-kanalizaciya/vidy-mirovozzrenii-i-ih-opisanie-mirovozzrenie-i-ego.html>
6. https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/44226_book_item_44226.pdf
7. <https://www.bartleby.com/essay/Worldviews-In-The-Classroom-FCRCMK2GVWM>
8. <https://truropreschool.org/2017/05/shaping-your-childs-worldview/>

E-mail: xayalamamedova@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok. İ.B. Əmirəliyeva,*
ped.ü.fəls.dok. X.A. Həmidova